

Лисанець Юлія Валеріївна,

доцент кафедри іноземних мов

з латинською мовою та медичною термінологією

Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава, Україна,

кандидат філологічних наук

ORCID iD 0000-0003-0421-6362

julian.rivage@gmail.com

СМИСЛОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВЧАННЯ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНО-МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено рецептивний ресурс і смислотворчий потенціал мовчання тексту в літературно-медичному дискурсі на матеріалі роману "Critical Condition" сучасного канадсько-американського письменника Пітера Клементя. Проаналізовано авторські інтенції у конструюванні мовчання тексту; відзначено провідну роль міміки персонажів як смислотворчого чинника і засобу екстеріоризації силенціального ефекту в комунікативній ситуації «лікар — пацієнт». Теоретичне значення наукової розвідки полягає у вивченні ролі категорії мовчання у медичному дискурсі американської прози XXI ст. Практичне значення результатів дослідження зумовлюється можливістю їх використання у процесі вивчення закономірностей розвитку художньої прози США, в удосконаленні змісту навчальних курсів з історії світової літератури.

Ключові слова: мовчання, рецептивний ресурс, наратор, літературно-медичний дискурс, проза США.

Визначення проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Категорія мовчання в художній літературі сягає корінням до мистецтва часів античності, адже «вербальні розломи» чи «лакуни тексту» здатні примножити значення художнього слова і задіяти читача до рецептивного аналізу [8, 253]. З огляду на це актуальним видається дослідження феномену мовчання в сучасних прозових творах, які дотепер не були об'єктом спеціального вивчення. Не менш важливим є аналіз зазначеної комунікативної категорії у межах літературно-медичного дискурсу з огляду на його образну специфіку та особливості наративного втілення, що становить малодосліджену проблему сучасного літературознавства.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Категорія мовчання як органічний складник письма [5, 168] неодноразово опинялася у фокусі уваги дослідників. На переконання С. Зонтаґ, «мовчання неминуче залишається формою мовлення <...> і частиною діалогу» [4, 12], адже «мовчання людини пропонує нові рецепти прослуховування, перегляду» і «відкриває масу можливостей для інтерпретації» [4, 11]. На переконання М. Зубрицької, мовчання тексту уможлиблює

успішне функціонування рецептивної інстанції читача як "homo legens": «формами рецепційного процесу є не тільки артикульованість та вербалізованість, а й мовчання. <...> Саме читач щораз інакше "озвучує" мовчання письма і витягує на світло з глибин тексту щось таке, чого авторська уява навіть не передбачала» [5, 327]. На думку Ю. Лотмана, мовчання у площині художнього твору наділене потужним потенціалом «значущої відсутності» [5, 170]. Так, О. Загороднюк [3] пропонує досліджувати категорію мовчання у контексті філософської герменевтики Дільтея, який «вказує на три комплементарні риси переживання — воно є водночас досвідом, психічним станом і його вираженням» [1, 76]. Отже, мовчання тлумачиться дослідницею як триєдність досвіду, внутрішнього стану людини і його вираження, «що власне є кінцевим зацікавленням літературознавства» [3, 41]. Так, мовчання тлумачиться дослідниками як «референт для широкої гами почуттів та значень» [3, 60] і повноправна комунікативна одиниця: «У художніх текстах часто зустрічаємо мовне вираження сильних переживань, які неможливо адекватно висловити словами, тому вони залишаються у сфері мовчання» [2]. Більше того, «мовчання художнього тексту як потужний

елемент літературної комунікації дає можливість відбутися активності читача» [7, 83].

Окреслення нерозв'язаних питань, порушених у статті. Стаття є першою науковою розвідкою, у якій досліджується специфіка художнього втілення категорії мовчання у романі “Critical Condition” сучасного канадсько-американського лікаря і письменника Пітера Клемента, творчість якого становить продуктивний пласт сучасного літературно-медичного дискурсу, актуалізуючи категорію мовчання і залучаючи читача до глибокого переосмислення проблем комунікації між пацієнтом та медичним працівником [6].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті — дослідити рецептивний ресурс і смислотворчий потенціал мовчання тексту в літературно-медичному дискурсі на матеріалі роману “Critical Condition” (2002). Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання завдань: проаналізувати авторські інтенції у конструюванні мовчання тексту; розглянути роль міміки персонажів як засобу екстеріоризації силенціального ефекту в комунікативній ситуації «лікар — пацієнт»; визначити провідні засоби реалізації категорії мовчання в аналізованому романі. Дослідницька методика базується на застосуванні літературознавчих студій у царині наратології, рецептивної естетики і літературної герменевтики. Теоретичне значення наукової розвідки полягає у дослідженні ролі категорії мовчання у медичному дискурсі американської прози ХХІ ст. Практичне значення результатів дослідження зумовлено можливістю використання їх у процесі вивчення закономірностей розвитку художньої прози США, в удосконаленні змісту навчальних курсів з історії світової літератури.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Твір “Critical Condition” Пітера Клемента виразно проблематизує мовчання як вимушений акт з огляду на сюжетну специфіку літературно-медичного дискурсу. Головна героїня роману Кетлін Салліван опиняється замкнутою у власному тілі внаслідок внутрішньомозкового крововиливу. Думки паралізованої героїні представлені у німому наративі від третьої особи: “Kathleen screamed *in silent disbelief*” [9, 21]; “She started to cry, her mind racked with sobs, *but only silent tears escaped her body-prison*” [9, 78]; “Please, someone, help me, *she screamed into the impenetrable vault her skull had become*” [9, 79]. Отже, вимушене мовчання героїні втілюється у напруженому внутрішньому монолозі: “*Wait! she wanted to shout*” [9, 16]; “*Oh, Richard, where are you? I need you*” [9, 50]; “*I want you out of my*

head! She was bursting to scream again” [9, 51]; “*Oh God, she was waiting in her prison of silence, the panic growing*” [9, 135].

Єдиним засобом спілкування пацієнтки з лікарем залишаються рухи м'язів обличчя. Таким чином, провідна роль відведена міміці як засобу екстеріоризації силенціального ефекту: “Straining in *mute fury* against the unyielding sheath in which her failed nerves and muscles so brutally trapped her, she *pulsed her eyes up and down and put her lids through a good imitation of a butterfly's wings*” [9, 17]; “Her lids closed and opened twice, *indicating yes*. ‘Do you need more morphine?’ A *definite no*. ‘Are you anxious?’ Her eye shot toward the ceiling again. <...> This time he got a sharp blink and an elevated gaze <...> *Yes, snapped her lids*” [9, 28]; “Terrified, and having no idea what they were up to, *she blinked furiously in protest*” [9, 20]; “*No.no.no, she blinked, her eyes flaring*” [9, 33]; “Kathleen gave them both a *who is this man stare*” [9, 114]; “Her frustration raged at him *through her eyes*” [9, 112]. Важливе значення має і тактильна комунікація: “*he returned her weak grip with an affectionate squeeze*” [9, 118]. Водночас принципово важливою стає наративна компетентність лікаря, а саме вміння ставити правильні питання для отримання необхідних анамнестичних даних: “...but if he didn't *ask the right questions*, she wouldn't be able to tell him” [9, 30].

Зрештою пацієнтка долає хворобу і її мовчання змінюється парцельованим наративом: “*I feel ... I just attended ... my own autopsy*” [9, 185]. У сегментованому мовленні героїні простежується ідея іманентної невимовності почуттів людини — адже глибинне значення не піддається артикуляції чи вербалізації [2]: “... *and I'm getting tired ... of people telling me ... they 'know' how it is ... These fingers ... once capable of ... the most delicate work ... under the microscope ..., couldn't manipulate ... a knife and fork ...*” [9, 208].

Більше того, інші персонажі також висловлюють свої почуття за допомогою міміки, а не слів: “<...> giving her *his best professional everything's fine smile*”; “Her face had *Now don't bother me anymore!* written all over it, just in case he didn't get the first message” [9, 32]; “Chet's expression pleaded, *Don't leave*” [9, 244]; “she <...> added an ever so sweet *I told you so smile*” [8, 117]; “McKnight <...> gave Richard a *who do you think you're talking to? look*” [9, 247]. Міміка персонажів набуває яскраво метафоричного звучання: “Downs gave him a *string-of-pearls smile*” [9, 199]. Цей прийом наділяє читача рецептивною свободою у художній розбудові оповіді, даючи змогу самостійно відтворити зображений нарративний простір.

Мовчання у романі також слугує для забезпечення атмосфери підвищеної напруги між героями: “So was *the icy silence*” [9, 115]; “*the air between him and the detective went polar*” [9, 190], а також коли персонажі приховують свої справжні емоції: “Retrieving Sullivan’s chart, he smiled at Ingram *while silently cursing the man*” [9, 68]. Не менш важливу роль відіграє наратив замовчування, наприклад, у ситуаціях, коли лікарю доводиться повідомляти неповну інформацію про стан хворого: “What Richard *didn’t say* was that this would be *the moment of truth*” [9, 45]; “*Privately* he found it such a puny advance he couldn’t stop the physician in him from taking inventory of her chances for ever talking normally again” [9, 113]; “‘Nothing’ — said Mallory with the same phony *all is well smoothness* that Richard adopted *when a case went from bad to worse in a hurry*” [9, 231]. Особливою емоційною гострото набувають комунікативні паузи, коли лікар повідомляє батькам про смерть пацієнта: “*the moment* Richard dreaded more than any other in medicine *hung between them — the held breath waiting to be expelled*” [9, 241]; “...he sensed that she used the question to *gain a few seconds* because the news was bad, the way he’d done so often when a frantic parent rushed into ER. He’d always *take that pause instinctively*, caught in the grip of a crazy

feeling that as long as *he delayed the verdict*, a mother’s or father’s last moments of hope for their child’s life lived on” [9, 225–226].

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Таким чином, мовчання у романі “Critical Condition” забезпечує атмосферу максимальної напруги, а також оприявнює іманентну невимовність людських почуттів. Категорія мовчання зреалізована у внутрішньому монологі, мімічній і тактильній комунікації, наративі замовчування, комунікативних паузах, парцельованому мовленні. Мовчання у романі стимулює читача поставити себе на місце Іншого, перейняти його роль, пізнати і зрозуміти почуття іншої людини. Смыслотворчий ресурс мовчання у “Critical Condition” дає читачеві змогу обійняти активну позицію смыслотворення, співтворчості і рецептивної співпраці; самостійно відтворити зображений наративний простір, водночас вимагаючи від нього прийняття вагової частки рецептивної відповідальності.

Перспективи подальшого дослідження проблеми полягають у залученні ширшого кола художніх творів американської літератури ХХ–ХХІ ст. із метою поглибленого вивчення семантики мовчання та його рецепційного навантаження у структурі художнього тексту.

ДЖЕРЕЛА

1. Врубель Л. Герменевтика / Л. Врубель / [упоряд. і ред. Д. Уліцька ; пер. з пол. С. Яковенко]. — К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — С. 56–114.
2. Єжижанська Т.С. Мовчання як комунікативна одиниця в художньому тексті [Електронний ресурс] / Т.С. Єжижанська // Образовательный процесс: взгляд изнутри : IV Международ. научно-практ. конф, 29–30 листопада 2010 р. — Режим доступу : http://www.confcontact.com/20102911/5_ezhizh.htm
3. Загороднюк О.А. Мовчання як вираження онтологічного стану особистості (українська поезія другої половини ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Загороднюк О.А. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. — 205 с.
4. Зонтаг С. Образцы безоглядной воли / С. Зонтаг. — М. : Ад Маргинем Пресс, 2018. — 296 с.
5. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / М. Зубрицька. — Львів : Літопис, 2004. — 352 с.
6. Лисанець Ю.В. «По той бік стетоскопа»: дихотомія «лікар — пацієнт» та її деконструкція у сучасному літературно-медичному дискурсі / Ю.В. Лисанець // Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. — 2018. — Т. 29 (68). — № 1. — С. 158–162.
7. Мацевко-Бекерська Л.В. Мовчання тексту як засіб літературного спілкування / Л.В. Мацевко-Бекерська // Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Постколоніальні стратегії») : IV Міжнародної наукової конференції, 6–7 квітня 2018 року, Харків : тези доп. — Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. — 160 с.
8. Яремко М. Традиція мовчання у художній літературі / М. Яремко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — 2011. — Вип. 96. — С. 250–253.
9. Clement P. Critical Condition / Peter Clement. — New York : Fawcett Books, 2002. — 384 p.

REFERENCES

1. Vrubel, L. (2006). *Hermenevtyka*. K.: Kyievo-Mohylianska akademiia, pp. 56–114 (in Ukrainian).
2. Yezhzhanska, T. S. (29–30.11.2010). *Movchannia yak komunikatyvna odynytisia v khudozhniomu teksti. Obrazovatelnyi process: vzgliad iznutri*. (in Ukrainian). http://www.confcontact.com/20102911/5_ezhzh.htm
3. Zahorodniuk, O. A. (2018). *Movchannia yak vyrazhennia ontolohichnoho stanu osobystosti (ukrainska poeziia druhoi polovyny XX stolittia): dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.06*, Lviv: LNU im. Ivana Franka, 205 p. (in Ukrainian).
4. Zontag, S. (2018). *Obraztsy bezogliadnoi voly*. M.: Ad Marginem Press, 296 p. (in Ukrainian).
5. Zubrytska, M. (2004). *Homo legens: chytannia yak sotsiokulturnyi fenomen*. Lviv: Litopys, 352 p. (in Ukrainian).
6. Lysanets, Yu. V. (2018). «Po toi bik stetoskopa»: dykhotomiia «likar — patsient» ta yii dekonstruktsiia u suchasnomu literaturno-medychnomu dyskursi. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho, Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, T. 29 (68), # 1, pp. 158–162 (in Ukrainian).
7. Matsevko-Bekerska, L.V. (6–7 kvitnia, 2018). *Movchannia tekstu yak zasib literaturnoho spilkuvannia. Khudozhni fenomeny v istorii svitovoi literatury: perekhid movy v pismennytstvo («Postkolonialni stratehii»): tezy dopovidei IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 160 p. (in Ukrainian).
8. Yaremko, M. (2011). *Tradytsiia movchannia u khudozhnii literaturi. Naukovi zapysky, Seriia : Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, Vyp. 96, pp. 250–253 (in Ukrainian).
9. Clement, P. (2002). *Critical Condition*. New York: Fawcett Books.

Yuliia Lysanets,

PhD in Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages with Latin and Medical Terminology, Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava, Ukraine

ORCID iD 0000-0003-0421-6362

julian.rivage@gmail.com

THE IMPLICATION FORMATIVE POTENTIAL RECEPTIVE AND SEMANTIC POTENTIAL OF SILENCE IN MODERN LITERARY AND MEDICAL DISCOURSE

The article aims to analyse the receptive and semantic potential of silence based on the novel “Critical Condition” (2002) by the contemporary Canadian-American physician, writer Peter Clement. The research methodology is based on the application of modern literary studies in the fields of narratology, receptive aesthetics and literary hermeneutics. The theoretical significance of the research consists in the disclosure of the narrative category of silence in the modern American literary and medical discourse. The results of the study will improve the content of training courses in the world literature and form a methodological basis for the development of special courses, theme-based seminars and academic syllabi. In the course of the study, it was found that silence within the analysed literary work symbolizes the epistemological and communicative crisis of language. The author’s intentions and receptive resource of silence in the text have been analysed. The leading role of facial expressions as a means of exteriorizing the silence effect in the “doctor — patient” communicative situation has been observed. The patient’s silence in the novel is associated with the author’s rethinking of the phenomena of illness and disability, thus stimulating the reader to embrace the active position of co-creation and receptive cooperation by filling-in the narrative “gaps” of the text. Further research is needed to study the role of the reader’s reception in constructing the silence in the “doctor — patient” communicative situation, as exemplified by the literary and medical discourse of the US prose.

Key words: *silence, receptive resource, narrator, literary-medical discourse, US prose.*